

СТАНОВИЩЕ

от проф. д-р Марин Дамянов Дамянов

за „ГЕРОЯТ ЗЛОДЕЙ – МЕЖДУ ХУДОЖЕСТВЕНИЯ ОБРАЗ И
СЮЖЕТНАТА ФУНКЦИОНАЛНОСТ (ПОРТРЕТИ НА ДЯВОЛА, ДРАКУЛА,
МОРИАРТИ И ХУК В ЛИТЕРАТУРАТА И КИНОТО)“;

дисертация от Христо Стефанов Раянов

представена за присъждане на образователната и научна степен „доктор“ по
направление 2.1. Филология (Литература на народите на Европа, Азия,
Америка, Азия, Африка и Австралия)

Първото впечатление от този труд е, че колегата сценарист умее да пише увлекателно.

Дисертационният труд на Христо Раянов е посветен на интересна тема: авторът изследва функциите на героя злодей, въплътен в персонажите на Дявола, Дракула, Мориарти и Хук, като съпоставя представянето на тези персонажи в литературата и киното. Така формулирана, темата е сравнително малко проучена не само у нас, но и в световен план. Основна цел на изследването, заявена още в увода, е да проследи „аспектите в изграждането и представянето на персонажа злодей в литературата и киното“. Значимостта на разглежданата проблематика е подкрепена от Раянов чрез прочутата сентенция, приписвана на Хичкок, която може да се възприеме и като мото на дисертационния текст: „Колкото по-успешен е злодеят, толкова по-успешен е филмът!“

Съдържанието на дисертацията е структурирано в уводна част, три глави, заключение, библиография и филмография. Библиографските източници (общо 87 позиции) включват монографии, статии, речници и енциклопедии на български, руски, английски и испански и са свидетелство за добрата ерудиция на автора. Във филмографията са систематизирани 19-те кино- и телевизионни творби, които са обект на анализ.

Първите две глави имат теоретично-обзорен характер. Те обхващат около две трети от общия обем на текста и с това като че ли натежават спрямо аналитичната част.

Но подобно съотношение между теория и собствени анализи не е необичайно за дисертационния жанр. Задълбоченото познаване на историята и теоретико-

методологичния инструментариум, свързани с разглежданата научна тема, са част от задължителната подготовка на докторанта за успешно справяне със същинската задача на дисертационната разработка.

Като че ли за да предотврати евентуални обвинения в прекомерно увлечение по историческите екскурси, Христо Раянов обяснява необходимостта от обширно теоретизиране още в увода: „...настоящият дисертационен труд се стреми да обхване най-важното от историческото развитие на теорията на литературата и теорията на киното, да ги систематизира и обясни, след което да се заеме с основната част от изследването, помагайки си си с вече изведените и систематизирани дефиниции, класификации и изводи“ (с. 4). Авторът е убеден, че всеки опит за анализ би бил непълен и недостатъчно задълбочен, ако основните понятия за „сюжет в литературата и киното, неговите видове и функции“, както и за „генезис и функции на персонажите“ не се проследят от Античността до наши дни.

Първата глава („Сюжет в литературата и киното“, с. 10-50) започва със съвременни дефиниции на понятието и неговата концептуална връзка с *наратив* и *фабула*. Авторът привежда максимално широкото разбиране на Ролан Барт, че наратив има в мита, легендата, във всички литературни жанрове, а извън тях – в пантомимата, витражите, комиксите, разговора. Този цитат за Раянов е отправна точка, „за да разглеждаме по-нататъшните понятия „фабула, сюжет, конфликт и персонаж от гледна точка и на литературата, и на киното, като разбира се, се съобразяваме с жанровите специфики и разликите между изкуствата“ (с. 11). Авторът проследява възникването на понятието за фабула в класическата древност (от Аристотел и Хораций), заслугите на представителите на руската школа в теорията на литературата (Томашевски, Шкловски, Веселовски и Проп) за разграничаването на фабула от сюжет и теоретичните модификации на тези понятия в трудовете на специалистите по сценарно писане Джон Труби, Робърт Маккий и Сид Фийлд.

Следващата част на първата глава се занимава със структурата на сюжета от Аристотел и Хораций до Фрайтаг. Акцентът обаче е върху изграждането на драматургичната творба според класическите за кинодраматургията трудове на Сид Фийлд, Линда Сигър и Робърт Маккий. Подробното и коректно описание на трите действия и двете повратни точки (по Сид Фийлд), както и на петте основни части според Робърт Маккий, които създават динамиката на кинотворбата, е в помощ на студентите по кинодраматургия и на всички, които се интересуват от писането за кино.

Също така подробно в тази глава авторът описва формите на сюжета – от Аристотел през Фрайтаг, за да разкрие многообразието от съвременни виждания. Като скицира последователно 36-те драматични ситуации на Жорж Полти, които съставят основата за 36 основни драматични сюжета и възможните комбинации между тях, а след това описва и коментира значително редуцираните сюжетни цикли на Борхес, 3-те типа сюжети (но с няколко подтипа) на Фридман и 7-те на Букър, Христо Раянов дава възможност на читателя сам да се ориентира в теоретико-методологичните дирения около разбирането за сюжет.

В заключение авторът обобщава разгледаните основни функции на сюжета посредством концепцията на Валентин Евгениевич Хализев, като подчертава ролята на сюжетната структура при предоставянето на поле за действие на персонажите, при разгръщането на конфликтите и разкриването характерите им.

Всъщност едва тук се изяснява защо е нужно толкова дълго и подробно теоретизиране относно изграждането на сюжета в литературата и киното.

Втората глава („Персонажи в литературата и киното“, с. 53-90) проследява, отново в исторически план, изграждането на художествения образ на персонажите в литературата и киното, за да се стигне до разкриването на някои важни аспекти в характера и функциите на злодея.

В своя теоретически преглед Раянов започва с Аристотел като неизбежна отправна точка на теориите на литературното и сценарното писане. Имена на теоретици от предходната глава (Томашевски, Форстър, Проп, Маккий, Труби) са цитирани и тук, но акцентът е поставен върху архетипните аспекти (по Юнг, Джоузеф Кембъл, Кристофър Воглър и др.) на образите и техните функции в литературата и киното. Архетипите на колективното несъзнавано (по Юнг) създават основата, която обединява приказката с мита, литературния наратив и киносценария. Но „тъй като настоящият дисертационен труд няма за цел да навлезе в психологията“, подчертава Раянов, тълкуването на образите в дисертацията е по Джон Труби, Кристофър Воглър, Кели Уайланд, Робърт Маккий и Майкъл Хейг, които доразвиват Проп и Кембъл, като поставят архетипите във филмовия контекст“.

Последната част на втората глава обсъжда по-важните аспекти на функцията и художествения образ на злодея в литературата и киното. Като се позовава на вижданията на Кембъл, Воглър, Енрике Камара-Аренас, Джон Мълън, Джесика Морел, Алисън и Готълс, Христо Раянов посочва кои характеристики на злодея го превръщат в добре изграден, пълноценен образ с важна художествена функция – образ, достоен за

антагонист на героя и сам притежаващ някои от неговите черти, като например интелект и наблюдателност. В изводите, с които завършва втората глава, се подчертава приликата между героя и злодея от гледна точка на сложност на характера, развитие и действие, като се изтъква и основната разлика: „тотална липса на морален компас“ (с. 90).

Третата глава, под надслов „Героят-злодей“ (с. 91-36), съдържа анализи на два типа злодеи в литературата и киното. Към първия тип – вечните злодеи, се причисляват Дяволът и Дракула. Вторият тип включва злодеите хора Джеймс Хук и Джеймс Мориарти. Преди да пристъпи към конкретните анализи обаче, Раянов дискутира основните принципи при филмовите адаптации на литературни творби и уточнява с присъщата си прецизност какъв тип адаптации ще използва в своето по-нататъшно изложение: това са „транспозиции“ (според класификацията на Дезмънд), при които „изследваните филми са възможно най-близки до оригиналния текст като същност, художествени образи, сюжет и конфликти“, а когато „някои от тези аспекти се разминават с оригиналния текст, е обяснено как и защо“ (с. 93).

Раянов анализира образа на Дявола според романите „Майсторът и Маргарита“ на Булгаков и „Адвокат на Дявола“ на Андрю Нидърман, както и според разказа „Дяволът и Даниел Уебстър“ на Стивън Бенет. Екранизациите на Дракула са по романа на Брам Стокър, филмовите адаптации на Джеймс Хук са по романа „Питър Пан“ на Джеймс Матю Бари, а екранният образ на Мориарти е пресъздаден според няколко творби на Конан Дойл.

Резултатът от анализите на четирите превъплъщения на злодея в литературните източници и техните екранни адаптации подкрепя следната теза на автора: образите на Дявола и Мориарти се променят, но функцията им остава една и съща; за Дракула и Питър Пан се установява точно обратното: те са с променяща се функция, докато художествените им образи остават непроменени. Тезата е оригинална и добре защитена чрез анализите.

Бих желал да направя и някои критични коментари и препоръки.

При съпоставянето между литературните източници и техните екранни реализации настъпва известно объркване: не навсякъде е посочено ясно и недвусмислено коя адаптация се има предвид. За да се ориентирам в текста, трябваше да отварям всеки път на филмографията. Но и при нея ми липсва пълното описание: режисьор, сценарист, главни изпълнители на ролите – информация, с която е прието да описваме всяка кино- и телевизионна продукция. Забелязах също така, че поне една от

цитираните в текста екранизация („Дяволът и Даниел Уебстър“) не е отразена във филмографията, а в текста е споменато само заглавието на филма и годината – не е отразен даже режисьорът. Тъй като тази слабост на текста е по-скоро формална, тя може лесно да се компенсира при бъдещото издаване на дисертационния текст в книга (което, предполагам, авторът планира).

Освен това, бих препоръчал някои от интересните наблюдения на Раянов, свързани с психоаналитични аспекти на анализирани образи, да бъдат разгърнати. Ще дам само два примера:

Авторът коментира, че Мориарти е изграден като Сянка на Холмс. Тази „огледалност“ може да намери най-добро обяснение в теорията на Юнг за героя и Сянката му. За да унищожи Сянката си, той унищожава и себе си.

Близостта между капитан Хук и бащата (с. 119-120) насочва към психоаналитично тълкуване – както в „Пясъчния човек“, анализиран от Фройд.

За тази цел от полза би било да се запознае с моите две монографии, посветени на връзката между киното и дълбинната психология. В моите трудове е разработен проблемът за Героя и злодея в игралното кино. Всяка година студентите в НАТФИЗ имат практически упражнения, свързани с изграждането на Герой и на човек на злото като филмови образи. Това съвпадение доказва, че Раянов се е насочил към проблематика, която има не само теоретично, но и голямо практическо значение за работата на писателя и сценариста.

Текстът на дисертацията е написан ясно и стегнато, но увлекателно и убедително и разкрива най-добрите страни на Христо Раянов като професионалист в литературата и киното. Теоретичната част е целенасочена, а не самоцелна; тя представя основата, върху която се изгражда методологията на проведеното собствено изследване. Авторът показва отлично владение на теоретичния инструментариум, способност за критично осмисляне на концепциите, съществуващи в световната и в българската научна литература, богата ерудиция и убедително свързване на фундаментални постановки на литературата, киното и психологията с конкретните анализирани литературни и екранни творби.

Оценявам дисертацията на Христо Раянов като интересен и ценен принос за изясняване на концепцията за злодея както в теоретичен, така и в чисто практически план – при създаването на екранни адаптации на литературни творби.

Авторефератът отразява пълно и вярно съдържанието на дисертацията. Справката за приносите съдържа реалните научни постижения на докторанта.

По темата на дисертацията са направени 3 научни публикации, които са необходими и достатъчни според законовите разпоредби. Дисертацията напълно удовлетворява изискванията към труд за получаване на степента „доктор“.

Ако Христо Раянов се посвети на преподавателска кариера, убеден съм, че студентите ще има какво да научат от него.

В заключение бих искал да изразя убеждението си, че представената дисертационна разработка със заглавие „„ГЕРОЯТ ЗЛОДЕЙ – МЕЖДУ ХУДОЖЕСТВЕНИЯ ОБРАЗ И СЮЖЕТНАТА ФУНКЦИОНАЛНОСТ (ПОРТРЕТИ НА ДЯВОЛА, ДРАКУЛА, МОРИАРТИ И ХУК В ЛИТЕРАТУРАТА И КИНОТО)“, притежава качествата на зрял научен труд с безспорен приносен характер и представя автора си като отличен специалист и изграден изследовател. Въз основа на това ще гласувам положително за присъждането на Христо Стефанов Раянов на образователната и научна степен ДОКТОР по направление 2.1. Филология (Литература на народите на Европа, Азия, Америка, Азия, Африка и Австралия).

София, 8.09.2021

Рецензент:

/ проф. д-р Марин Дамянов/